

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויגש, תשס"ה
מספר 579מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו" (דבה"א ה:ב) קווים לדמותו של מנהיג

פרשיות וישב מקץ וויגש מפגישות את הקורא עם יהודה – אחת הדמויות היותר בולטות שבבני יעקב.

בשלושה אירועים המתרחשים במקומות שונים ומובדלים בזמן, הולכת ומתגלית יותר ויותר מעורבותו המחושבת של יהודה כמי שנוטל חלק מרכזי בדרמה ההולכת ומתפתחת סביב אחיו יוסף.

אירוע ראשון מתרחש בדותן (לז:יח-כז) ומסתיים במכירת יוסף לישמעאלים עפ"י עצת יהודה. אירוע שני מתרחש בבית יעקב כשיהודה מצליח להסיר את התנגדותו של אביו לצרף את בנימין אל אחיו היורדים בשנית מצרימה (מג:א-י), ואירוע שלישי מתואר בארמונו של יוסף (מד:יד-יט) כשיהודה נואם את נאומו כדי להציל את בנימין.¹ בשלושת האירועים הללו יהודה הוא הגורם להובלת השינוי והתפנית במהלך העניינים, גם כשנראה שאי אפשר לשנות את המציאות, ובכל אחד מהאירועים מתגלה יהודה כבעל תובנה עמוקה ואומץ לב. הגם שאינו הבכור, הוא נוטל על עצמו אחריות כבדה. הוא צופה את הנולד ומבין שאם לא יצליח להפריט את עצת האחים להרוג את יוסף, ולהתיר לבנימין לרדת מצרימה - צפויה חיסולה של משפחתו. יהודה מתזמן את "כניסתו" והתערבותו כל אימת שהאחים או המשפחה עומדים לפני הסתבכות או מבוים סתום, ובדיבורו המחושב והשקול הוא מוכיח גם את כושרו הרטורי, הבא לידי ביטוי במיוחד בנאומו הגדול בפני יוסף.

מדברי יהודה למדים אנו כי כבר מלכתחילה התנגד להריגת יוסף, אלא שלא רצה ליטול מנהיגות גלויה בנוכחות האח הבכור – ראובן, ובוודאי לא יכול היה, לפחות בשלב זה, להיכנס לעימות פנים אל פנים עם אָחיו שמצויים היו בסערת רגשות עזה בראותם את יוסף. ראובן, שעליו הייתה מוטלת האחריות לשלום אחיו, ניסה בזהירות רבה להציל את יוסף כשהוא נוקט לשון אזהרה, שלא יידבק בהם כתם של רוצחים מקצועיים. הוא נמנע לבטא בדבריו כל קשר רגשי כלפי יוסף,² וכך הסכימו כי גם השלכתו אל הבור תשיג את מטרתם. רק לאחר שזעמם שכך, לאחר שהשליכו את יוסף לבור וסיימו את סעודתם, ידע יהודה שזהו העיתוי המתאים לפעול. דבריו מחושבים ומבוססים על שיקולים של שכל ורגש גם יחד. הוא פונה ישירות אל אחיו בשאלה לוגית: "מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו" (לז:כ), כלומר, מה התועלת היתרה שנשיג במותו של יוסף ובכל דברי השקר שנצטרך לבדות ולהיזהר תמיד בדברינו, שמא

¹ פעם נוספת שיהודה מוזכר בספר בראשית היא בפרשת יהודה ותמר (פרק לח). בשונה מהופעותיו האחרות, יהודה אינו מופיע שם כיוזם, אלא כמי שהסתבך ונחלץ ממצב זה באמצעות תמר.

² ראובן המשתדל להציל את יוסף, אינו מזכיר אף לא פעם אחת את הקשר הביולוגי בניהם, בניגוד ליהודה שמטעים את היותם אחים בני אב אחד.

יתגלה הסוד הנורא. זאת ועוד, פעמיים מדגיש יהודה את הקשר המשפחתי ביניהם.³ אחים הם והריגתו של יוסף תשית עליהם חטא מוסרי כבד. אסור להם לשלוח ביוסף את ידם (ולא "יד" סתמית כפי שאמר ראובן), כי פגיעה באח כמוה כפגיעה בעצמם – "כי אחינו בשרנו הוא" (לז:כז). "הוא" - הוא יוסף אחינו, בנו של אבינו כפי שאנו בניו, ולא "הלזה" – המתנשא והבוזי, שיש להורגו.

בציות האחים ליהודה ובקבלת דבריו יש הודאה בכישוריו המנהיגותיים. האחים מסכימים להיות מונהגים על ידי מי שראוי להיות מנהיג,⁴ ויהודה הופך להיות מנהיג האחים ודוברם. הוא זה שמנהל ויכוח עם אביו לשכנעו לשלוח את בנימין למצרים, והוא ולא אחר יערוב אישית לבנימין ויתחייב להחזירו בשלום ליעקב (מג:ג-ט). נראה שגם המספר המקראי מכיר כבר במנהיגותו של יהודה. כשהאחים מושבים לארמון באשמת גניבת הגביע, מציין הכתוב "ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף" (מד:יד) ולא "ויבואו האחים ביתה יוסף". זאת ועוד, מי שפונה בדברים אל יוסף הוא יהודה ולא בנימין, שבאמתחתו נמצא הגביע, ומטבע הדברים היה צריך הוא לטעון ולהתחנן על חייו.

יהודה הבין שאלוקים משלם להם עתה מידה כנגד מידה, ועליהם לשלם את המחיר. אך מכיוון שלא יוכל לחזור לאביו ללא בנימין, הוא מציע ליוסף שכולם יהיו לו לעבדים. יוסף דוחה את הצעתו בהתחסדות מעושה: "חלילה לי מעשות זאת" (מד:יז), וכביכול ממתיק את גזר דין המוות של הגונב. הוא ממירו בעונש עבדות, כפי שהציע יהודה, אלא שעוד ייטיב עמם, ולפנים משורת הדין ישחרר את האחים וישאיר אצלו רק את בנימין.

העלילה מגיעה כאן לשיא נוסף. במציאות שהתהוותה אף לא אחד מהאחים יוכל לחזור על הסיטואציה של השכול בפעם השנייה. כמו כן, יהודה, הערב האישי, לא יעמד בתחושת החטא המתמיד כלפי אביו. בפני יהודה עומדת כאן משימה מבהילה. מחד הוא יודע היטב שהאיש התעלל בהם והעליל עליהם עלילות שווא, והוא נסער ורוצה למחות ולבטל את הגזירה. מאידך, הוא ניצב בפני שליט שעלול להיות מסוכן מאד ועליו לשלוט בדבריו ולנסחם בזירות רבה.

יהודה יודע שעליו מוטלת המשימה, והוא נוטל על עצמו את האחריות לשלום אביו ולשלום אחיו – בכישורו הרטורי הוא בונה את נאומו בשום שכל צעד אחר צעד, ויוצר בו דרגות מתח המתפרקות באפן טבעי כשמטרתם לשכנע את האיש יוסף בטעותו, אך בעיקר לעורר בו רגש חמלה.

יהודה פונה אל יוסף בבקשה לקבלת רשות הדיבור, מתוך הכנעה ודברי קילוסין. יהודה נזהר מאד בכבודו של השליט. הוא מקפיד תמיד לפנות אליו כ"אדונו", ואילו את עצמו, אחיו ואת אביו – הוא מכנה בלשון "עבד". בשלב הראשון סוקר יהודה את המאורעות שאירעו לו ולאחיו עד לרגע הנוכחי (פס' יח-כט). אין זה רק דו"ח עובדתי של השתלשלות העניינים, אלא זעקה והתרסה של אדם, שהוא ואחיו עברו מסכת התעללות מכוונת ובלתי סבירה. שכן מה הקשר בין האשמתם כמרגלים להיותם עשרה או אחד עשר אחים, שכל כך חשוב היה להביא את האח הנוסף למצרים.

יהודה פונה לרגשותיו של יוסף כדי לעורר את רחמיו על האב, ומטעים שמדובר באב זקן ושכול שנפשו קשורה בנפשו של האח הקטן (ביטוי החוזר 4 פעמים ברציפות), ואם יפרידו בניהם יגרום הדבר למות האב. הוא כולל בדבריו וידוי אישי שחשף יעקב בפני בניו בשעת מצוקה; סודות אינטימיים טעוני רגש עז – "אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי" (מד:כז). יהודה יודע שגם העיקש בכני האדם לא יוכל לעמוד מול סבלו של אב זקן המתגעגע כל חייו לבנו האהוב שאבד, ואכן חוזר יהודה 14 פעם על הביטוי "אב זקן" והופכה למילה המנחה

³ מעניינת ההשוואה שנוקט המספר המקראי באופן הצגת הדוברים ראובן ויהודה. בראובן כתוב (לז:כב): "ויאמר אלהם ראובן", ואילו בהצגת דברי יהודה כתוב (לז:כו): "ויאמר יהודה אל אחיו". ייתכן שביטוי זה מעיד על מערכת יחסים קרובה יותר בין יהודה לאחיו מאשר זו שבין ראובן עם אחיו, והיא כנראה תולדה של מעמדו ככבוד.

⁴ יתכן שבחותם, בפתילים ובמטה (ואין הכוונה למטה רועים שאלמלא כן לא היה מוסרו לתמר כאמצעי זיהוי), שהם חפצים המצביעים על מעמד ושיוך חברתי גבוה, יש רמז שיהודה זכה להכרה במנהיגותו בקרב אחיו - חלופה לכתונת הפסים של יוסף.

והמרכזית של נאומו. את נאומו הוא מסיים בזעקה קורעת לב "איך אעלה אל אבי והנער איננו אֶתִי, פן אראה ברע אשר ימצא את אבי" (מד: לד). אל סבלו של האב הזקן מצטרף גם סבלו של יהודה; אין הוא מסוגל לעמוד ברעה שתגרם לאביו, כאשר מחולל הרעה על פי רמזיו של יהודה, הוא יוסף.

אסתר פלדמר
חולון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע